

MUSTAFA KEMAL PAŞA VE SOVYET RUSYA: “DOST OLMAK” MI, “DOST TUTMAK” MI?

21 Mayıs 2022

Yıldırım Koç

Mustafa Kemal Paşa'nın özgürlük ve bağımsızlık tutkusunu biliyoruz. Bu tutku, Kurtuluş Savaşı'mızın en zor günlerinde bile ön plandaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye'de faaliyet gösteren komünistlere karşı tavrını anlayabilmek için, Sovyet Rusya'nın Kurtuluş Savaşı yıllarında Türkiye'ye ilişkin politikasını da dikkate almak gerekiyor.

1917 yılında Bolşevikler'in iktidara gelmesiyle kurulan düzenin adı 30 Aralık 1922 tarihine kadar Sovyet Rusya idi. Bu tarihte Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne dönüştü.

Sovyet Rusya'nın kendi bütünlüğü ve güvenliği açısından üç önemli kaygısı vardı. Birinci kaygı, İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın Sovyet Rusya'ya zarar verecek biçimde düşman savaş gemilerine açık olmasıydı. İkinci kaygı, Sovyet Rusya'nın bir parçasını oluşturan ve Müslümanlar'ın çoğunlukta olduğu cumhuriyetlerin Halife'nin etkisiyle ayrılıkçı hareketlere girişmesiydi. Üçüncü kaygı, Sovyet Rusya'daki Türk soyluların Turan idealine kapılarak, ayrılıkçılık yapmasıydı. Boğazlar ve Turancılık konularındaki kaygılar Halifeliğin ortadan kaldırılması sonrasında da Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik politikalarının belirlenmesinde etkili oldu. Sovyetler Birliği bu iki konuda Türkiye'yi kontrol altına almaya ve ayrıca bölgede etkinliğini artırmada değerlendirmeye çalıştı.

Ülkeler kendi çıkarlarını ön planda tutarlar. Ülkeler arasında, ortak çıkarlara dayalı ittifaklar kurulur; ancak “dostluk” biçiminde ifade edilen ilişki, ortak çıkarlarla sınırlıdır. Bağımlılık ilişkisinin “dostluk ve müttefiklik” biçiminde sunulduğu örnekler de vardır.

Mustafa Kemal Paşa'nın özgürlük ve bağımsızlık tutkusu, Sovyet Rusya ile ilişkilerde çok açık bir biçimde gözlenebilir. Türkiye'nin Sovyet dış politikası açısından son derece önemli olduğu ve Anadolu'da başlayan bağımsızlık mücadelesinin silah, cephane ve altın ihtiyaçlarının had safhada bulunduğu koşullarda, Sovyet Rusya ile bağımlılık temelinde bir ilişki ortaya çıkabilirdi. Sovyet Rusya'nın beklentisi ve çabası da bu doğrultuydu. Mustafa Kemal Paşa'nın kararlı tavrı ve gücü, Kurtuluş Savaşı yıllarında Sovyet Rusya ile bağımlılık temelinde değil de, eşitlik ve karşılıklı saygı temelinde bir ilişkinin kurulmasını ve bu çerçevede silah, cephane ve altın alınabilmesini sağladı.

Sovyet Rusya'nın bağımlılık temelinde bir ilişki karşılığında silah, cephane ve altın yardımı sağlama konusunda çeşitli girişimleri oldu.

Karakol Cemiyeti ile yapılan anlaşma, Yeşil Ordu'da dolaylı Sovyet müdahalesi, Türkiye'ye Sovyet askeri gönderme önerisi ve Sovyet Rusya'daki Türk savaş esirlerinden oluşturulan birliklerin Türkiye'ye gönderilmesi çabası, bu nitelikte girişimlerdi. Mustafa Kemal Paşa bunların hepsini reddetti ve bağımsızlık ve eşitlik temelinde bir ilişkiyi kabul ettirdi. Sovyet vatandaşları tarafından Anadolu'da gizli komünist partisinin kurulması ve ardından ülkemizdeki komünistlerin “enternasyonalizm” adı altında Sovyet Rusya'ya bağlanması da bu doğrultudaki adımlardı.

Atatürk'ün yakınlarına dile getirdiği vasiyetinin önemli noktalarından biri, Sovyetler Birliği ile dostluğun sürdürülmesiydi. Dostluk iki türlü olur. Ya eşitlik ve karşılıklı saygı temelinde dostluk geliştirirsiniz, ya da dost olarak tutulursunuz. “Dost olmak” ile “dost tutmak” birbirinden çok farklıdır. Sovyet Rusya, ilk baştan itibaren Türkiye'yi “dost tutmak” istedi; ancak Mustafa Kemal Paşa'nın gücü ve kararlı tavrı karşısında, biraz direnmeyle de olsa, “dost olmayı” kabullenmek zorunda kaldı.

Sovyet Rusya'nın “dost tutma” çabaları anlaşılmadan, Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye'de Sovyet Rusya ile işbirliği içinde çalışanlara karşı tavrını yorumlayabilmek mümkün değildir.

KARAKOL CEMİYETİ'NİN YAPTIĞI ANLAŞMA

Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgisinin ardından İttihat ve Terakki'nin ikinci derecedeki bazı önderleri, mücadele örgütlemek amacıyla, 1919 yılı Kasım ayında İstanbul'da Karakol Cemiyeti

adiyla bir örgüt kurdular. Talat Paşa ise 1919 yılı Eylül ayında Bolşevik Partisi önderlerinden Radek'le görüştü.

Sovyet Rusya'nın destek sağlayabilme olasılığı, bazı İttihatçıların Karakol Cemiyeti aracılığıyla 1919 yılında Bolşevikler'e başvurmasına neden oldu. Bolşevikler de, bu dönemde hem emperyalist saldırıyla, hem de iç savaşla uğraşmak zorunda olduklarından, Sovyet Rusya'nın kurtuluş mücadelesine destek vermeleri koşuluyla silah ve cephane yardımında bulunmayı kabul ettiler. Ancak Mustafa Kemal Paşa bu anlaşmayı reddetti. 1919 yılında Sovyet Rusya'nın Anadolu'dan beklentisi, savaşta kendilerine yardım edilmesiydi. Karakol Cemiyeti adına Bahâ Said Bey tarafından 11.1.1920 günü Bakû'de imzalanan anlaşma, eşitler arasındaki bir ilişkiyi değil, Anadolu'daki mücadeleyi Sovyet Rusya'nın politikalarına bağımlı kılan bir anlayışı yansıtıyordu.

15 maddelik bu anlaşmanın bazı maddeleri şöyleydi:

"Rusya Müttehid Sovyetler Cumhuriyeti adına hareket eden ahâli komiserleri sovyetinin Kafkasya'daki İştirâkiyûn (Komünist, Y.K.) Fırkası Kafkas Mahalli Merkez Komitesi temsilcisi ile Türkiye İhtilâl hareketini temsil eyleyen Karakol Cemiyeti ve Uşak Kongresi Hey'et-i İcraiyesi adına hareket eden Kafkasya'daki temsilci Bahâ Said arasında aşağıdaki anlaşma akdolunur:

"1- Anlaşmayı yapan taraflar gerek memleketleri içindeki karşı ihtilâllerde ve gerek dışdaki Batı Avrupa istilâcı hükûmetlerine karşı bütün vâsıta ve kuvvetleriyle yekdiğerine yardım etme esâsı içinde koruma ve saldırmaya ilişkin bir sözleşme akd ederler.

"2- Anlaşmayı yapan tarafların işbu anlaşmayı yapmaktaki başlıca amaçları:

"a) Bütün İslâm ülkelerinin Batı Avrupa emperyalistlerinin boyunduruğundan kurtulması.

"b) İran, Arabistan, Mısır, Hindistan vb. gibi İslâm ülkelerinde Batı Avrupa'daki emperyalist burjuva hükûmetlerine ve bilhassa Asya ve Afrika'da İngiliz emperyalistine karşı mücâdele.

"c) Bugün teşekkül etmiş bulunan ve Avrupa emperyalistlerine karşı açılan mücâdele sonunda teşekkül edecek olan sovyet tarzı idâresinin kabul ve te'yidini te'minden ibârettir.

"3- İşbu gayeye ulaşmak için Rusya Sovyetleri Cumhuriyeti, zikri geçen Türkiye ihtilâl teşkilâtına silâh, mühimmat ve para vesair tedarik ve te'mini hususunda kemâliyle ibrazını taahhüd eyler. Türkiye ihtilâl teşkilâtı işbu anlaşmanın imzasından sonra silâh, mühimmat ve para ihtiyâcını Rusya Sovyetleri'ne bildirecek ve mezkûr sovyetler işbu istenilen şeyi ihmâl göstermeden kabul ve yerine getirecektir.

"4- Zikri geçen Türkiye teşkilâtı, Rusya Cumhuriyeti'nden isteyeceği miktarda silâhlı askerî kuvveti Denikin, Kolçak ve Rusya Sovyetleri Cumhuriyeti diğêr düşmanlarına karşı harbetmek için hazırlamayı taahhüd ederler.

"5- Türkiye Geçici İhtilâl Hükümetini temsil eyleyen Karakol Cemiyet-i İhtilâliyesi ve Uşak Kongresi Hey'et-i İcraiyesi, Batum, İran, Afganistan ve Hindistan'da İngiltere aleyhine bir ayaklanma vücuda getirmek için gereken atılımlara hemen başlayacakları ve Rusya Sovyetleri Cumhuriyeti de gereken para, silâh ve mühimmatı kâmilten tedarik etmeyi teahhüd ederler.

*(...)"(Tevetoğlu, Fethi, **Milli Mücâdele Yıllarındaki Kuruluşlar, Karakol Cemiyeti, Türkiye'de İngiliz Muhibleri Cemiyeti, Wilson Prensipleri Cemiyeti, Yeşilordu Cemiyeti**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, 46-7)*

Bağımlılık temelindeki bu anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için "Karakol İhtilâl Cemiyeti ve Uşak Kongresi" icra heyetinin ve Rusya Komünist Partisi'nin Kafkasya komitesinin imzalaması öngörülüyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'deki bağımsızlık mücadelesini Sovyet Rusya'ya bağımlı kılacak bu anlaşmayı reddetti. Daha sonra Ankara Hükümeti ile Sovyet Rusya arasında imzalanan antlaşmalar, eşitlik ve karşılıklı saygı temelinde biçimlendirildi. Mustafa Kemal Paşa'nın Sovyet Rusya'dan savaş malzemesi yardımı talebi içeren mektubu 26 Nisan 1920 tarihinde gönderildi. Büyük Millet Meclisi Hükümeti, son derece zor koşullarda Sovyet Rusya'nın yardımlarından yararlanırken, onun hakimiyeti altına girmeme konusunda kararlı bir tavır sergiledi.

YEŞİL ORDU

Mustafa Kemal Paşa'nın, kurtuluş mücadelesinin bağımsızlık temelinde gelişmesi konusundaki duyarlılığı açısından kaygı verici diğer nokta, Yeşil Ordu Cemiyeti'nin çizgisiydi. 1920 yılı Mayıs ayı içinde kurulan Yeşil Ordu'nun önder kadroları arasında İttihatçılar, komünistler ve Çerkez Ethem gibi kişiler vardı.

Yeşil Ordu Cemiyeti bir tür İslam komünizmi kurmayı amaçlıyordu; ancak Sovyet Rusya ile ilişkileri konusundaki görüşleri, Mustafa Kemal Paşa'nın anlayışından çok farklıydı. Yeşil Ordu Nizamnamesi'nin bazı maddeleri şöyleydi:

"1.Türkiye Yeşil Ordu Teşkilâtı Avrupa emperyalizminin hulûl (gelip çatma, YK) ve istilâ siyasetini tard etmek (kovmak, YK) üzere teşekkül etmiş bir mücadele teşkilâtıdır.

"2.Yeşil Ordu umûm Türkiye'de dahi her nevi emperyalizm cereyanlarını ve sermayelerin haksız tagallûb (zorbalık, YK) ve tahakkümlerini ref ve izâle etmekte (hükümsüz kılma ve yok etme, YK) tereddût etmez. (...)

"19.Yeşil Ordu kızıl inkılâp ordularının samimi bir uhuvvet-i minnet-dâre (kardeşlik ve minnetdarlık, YK) ile ebediyen merbutu (sonsuz kadar bağlısı, YK) ve müttefikidir.

"20.Yeşil Ordu'nun alâmeti fârikası (ayırıcı işareti, arması, YK) yeşil bayraktır. Uhuvvet-i İslâmiyenin (İslam kardeşliğinin, YK) bu bayrak altında teessüs (kurulması, YK) ve beyn-el-beşer (insanlar arasında, YK) kızıl ve yeşil bayrakların ittihâdı (birliği, YK) ve inkılâb-ı mesûdi (kutlu devrimi, YK) ve saadet-i hakikiyeye (gerçek mutluluğa, YK) müteveccih (yönelen, YK) mesaiyi (çalışmayı, YK) itmâm edecektir (tamamlayacaktır, YK).

"21.Yeşil Ordu Türkiye'de hafi (gizli, YK) bir merkez-i umumi (genel merkez, YK) ile idare olunur. Merkez-i umumi bütün Yeşil Ordu teşkilâtına mâlik (sahip olan, YK) memleketlerle rabitadâr (bağlantılı, YK) olduğu gibi Moskova kızıl orduları merkeziyle de münasebtedir." (Erden Akbulut – Mete Tunçay, **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası, 1920-1923**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2016, s.29)

"Yeşil Ordu örgütü 1920 sonbaharında kesin olarak feshedilmiş ve Ankara'daki komünist partilerinin hem resmisine hem de gizlisine bağlanmak istenmiştir. Fakat artık söz konusu olan, altı ay önceki kadro değil, düpedüz Çerkes Ethem çevresidir." (Akbulut-Tunçay,2016;26)

Ancak bazı komünistlerin Çerkes Ethem ile ilişkileri vardı ve bu nedenle de İstiklal Mahkemesi tarafından cezalandırıldılar. (İstiklal Mahkemesi'nin kararı için bkz. Akbulut-Tunçay,2016;160-161)

Doğan Avcioğlu de bu ilişkiyi şöyle anlatmaktadır: "Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi'nce yayımlanan Türk İstiklâl Harbi incelemesinde ise, Upmal'in Çerkez Etem'le de bağlantı kurduğu yazılmaktadır. Bu incelemede 'Bakû'dan Doğu bölgesine gelen bazı Türk Komünist unsurların ve Ankara'ya varmış bulunan Rus Elçilik Kurulu Başkâtibi Upmal ve arkadaşlarının kışkırtıcı propagandalara, yayınlara ve gizli örgütlere yeltenmeleri ve el altından Çerkez Etem'le bağlantı kurmaları' söz konusu edilmektedir." (Doğan Avcioğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, İkinci Kitap, İstanbul, 1974, s.636)

SOVYET RUSYA'NIN TÜRKİYE'YE ASKER GÖNDERME ÖNERİSİ

Bir ülkenin bağımsızlık mücadelesine başka bir ülkenin asker göndererek destek vermesi, bir bağımlılık ilişkisinin kurulmasının başlangıcıdır. Sovyet Rusya ile Moğolistan ilişkisi, bu tehlikenin en önemli örneklerinden biridir.

Sovyet Rusya, Kurtuluş Savaşımız sırasında böyle bir öneride bulundu ve ancak bu öneri kabul edilmedi. Mehmet Perinçek'in çalışmasında bu girişim şöyle özetlenmektedir:

"Sovyet heyeti, uzman ve tecrübe yardımı yanında, askeri güçle destekleme önerisinde de bulunur. Bıyıköğlü'nun duyumuna göre, Türk orduları Eskişehir-Afyon bölgesindeki Yunan ordularına taarruz ederken, Boğazlardaki ve İstanbul bölgesindeki İtilaf kuvvetlerine karşı

kullanılmak üzere, Karadeniz Rus limanlarından üç Sovyet kolordusu getirilerek Kocaeli bölgesinde yığınak yapmaları, Mustafa Kemal'e önerilmiştir. Buna benzer bir öneriyi Stalin, 21-22 Nisan 1921 gecesi yapılan görüşmede, Ali Fuat Paşa'ya yapar. Türkiye'de bulunan Vrangler ordusundan birçok subay, çıkartılan afla Kızıl Ordu'ya katılmışlardır. Türk ordusu Boğazlara yürüyecek olursa, Kızıl Ordu'ya katılmış olan Vrangler ordusu da, Boğazlardaki ve İstanbul'daki İngiliz ve Fransız birliklerini arkadan vuracak ve silahlarını alarak esir edecektir. İtilafçılar, esirlerinin geriye verilmesini isterse Türk ve Rus hükümetlerinin taleplerinin tamamen kabul edilmesi şartıyla barış yapılacaktır." (Mehmet Perinçek, **Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri, Sovyet Arşiv Belgeleriyle**, Kaynak Yay., İstanbul, 2005, s.120)

TÜRK SAVAŞ ESİRLERİNDEN ORDU OLUŞTURMA GİRİŞİMİ

Mustafa Kemal Paşa, 13.9.1920 günü Türkiye Komünist Fırkası yöneticileri Mustafa Suphi Bey ve Mehmet Emin Bey'e, 15.6.1920 tarihli mektuplarına cevaben gönderdiği mektupta şunları yazıyordu:

"Büyük çoğunluğu rençber ve köylüden meydana gelen milletimiz, Batı'nın emperyalizm ve kapitalizm mahkûmiyetinden kendini kurtarabilmek için bunlara karşı birleşmiş olarak mücadele ve mübarezeye karar vermiştir ve bu kararını tatbik etmektedir. (...)

"Gerek şahsen ben ve gerekse bütün mesai arkadaşlarım çoğunluğu rençber ve köylüden ibaret olan milletimizin bağımsızlığını tesis ve temin yegâne gayesini takip etmekteyiz.

"Memleket ve milletimiz her taraftan emperyalist ve kapitalistlerin hücumlarına maruz bir halde olduğu gibi, fiilen bunlara iştirak eden İstanbul hükümetinin padişahına atfen memleket dahilinde çıkarılan devamlı karışıklıklardan doğan mahalli anlaşmazlıklara da karşı koymak mecburiyetindedir. Dolayısıyla, milletin birlik ve mukavemetini ihlal edebilecek zamansız ve fazla teşebbüslerden sakınmak, milletimizin kurtuluşu açısından elzemdir. Bu lüzumu göz önünde bulunduran Büyük Millet Meclisi, toplumsal inkılabı sükûnetle ve esaslı surette tatbik etmektedir.

"Gaye ve prensip itibarıyla bizimle tamamen ortak olan Türkiye İştirâkiyûn Teşkilatı'ndan maddeten ve manen hakıyla istifade edebilmeliğimiz için, teşkilatınızın sadece Büyük Millet Meclisi Riyaseti'yle irtibat tesis ve muhafaza eylemesi lazımdır. Türkiye dahilinde tatbik edilecek her türlü teşkilat ve inkılâplar ancak bu kanal vasıtasıyla yapılabilir."(ATABE, Cilt 9, 2002, s.328-329)

Ancak Mustafa Suphi'nin ve büyük olasılıkla da Sovyet Rusya'nın gerçek amacı farklıydı.

Mustafa Suphi'nin Moskova'da 28 Ekim 1919 tarihinde yazdığı "Bizim İşimiz" başlıklı yazı, Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na bağlı olmanın değil, "Anadolu'daki bütün işleri kendi eline" almayı amaçladığını göstermektedir. Bilal Şen'in Rusya'daki arşivde bulup açıkladığı belge aşağıda sunulmaktadır:

"Bizim İşimiz.

"A – Sosyalist ve Sosyal Demokrat parti örgütlerinde komünist propagandasını şiddetlendirmek, bölgelerde (birer) matbaa elde etmek, birer gazete çıkarmak, edebiyat sağlamak, bizim programa göre hareket edenlerin ve bizim sosyalist partilere sempati duyanların (katılacağı) bir kongre toplamak ve Üçüncü Enternasyonal'in diktatörlük (ilkesini) kabul etmek, ilk fırsatta Türkiye Komünist Partisi'ni ilan etmek.

"B – Böylece Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki partizan müfrezeleri arasında bağlar kurmak için cephe gerisi sağlamak ve bu hareketi güçlendirmek için Askeri Devrim Komitesi kurmak gerekir.

"Bu teşkilat bağımsız olacak, ama bizim örgütlerin güdümünde bulunacak.

"Türkiye Askeri Devrim Komitesi'nin bütün işi, gerek Sovyet Rusya'da ve gerekse tüm dünyada sosyal devrim hareketinin devamı ve muhafazası doğrultusunda yoğunlaşacak. O İngiliz-Fransız işgalcilerine karşı, Anadolu hareketine, bu hareketin Kafkas'lara yapılmasına, o

yerlerde Sovyet erki örgütlenmesine geniş yardım gösterecek. Türkiye Askeri Devrim Komitesi ilk olanaktan yararlanıp Anadolu'daki bütün işleri kendi eline alarak Sosyalist Türkiye'yi kuracak ve sınırdış Sovyet Rusya'yla el ele verme amacına yönelecek. İmza: Mustafa Suphi, Moskova, 28 Ekim 1919" (Ersin Tosun (der.), **Bilal Şen Arşiv Çalışmaları**, Sosyal Tarih Yay., İstanbul, 2019, s.93)

Bu amaçla, Çarlık Rusyası ile savaş sırasında teslim alınan Osmanlı askerlerinin bir bölümünden oluşturulan birlikler de, Sovyet Rusya'nın desteğiyle, kullanılacaktır.

Rusya'daki Türk savaş esirlerinden bir tümen oluşturuldu. 1920 yılı Mayıs ayında Türkistan'da kurulu Kızıl Türk Savaş Birliği Bakü'ye geldi. 28 Mayıs 1920 günü Bakü'de Merkezi Heyetinin ilk toplantısını yapan Mustafa Suphi başkanlığındaki Türkiye İştirakiyun Teşkilatı, bu tümenin Anadolu'ya gönderilmesine karar verdi. Ancak Ankara Hükümeti'nin Moskova'daki temsilcisi İbrahim Tali, "Türkiye'nin adama ihtiyacı yok; sadece silah ve cephaneye ihtiyacı var," diyerek bu öneriyi reddetti.

Bu durum, TKP'nin 1985 yılında yayımlanan kitabında şöyle anlatılmaktadır:

"Kızıldünya gönüllü yazılan Türk birlikleri, yurda dönüp ulusal kurtuluş savaşımıza bir an önce katılmak istiyorlardı. 1920 yılının Mayıs ayında Türkistan'da kurulu Kızıl Türk Savaş birliği ve bu birliğin başındaki komite, Bakü'ye geldi. Türk Nişancı Alayı daha da genişledi ve bir tümen oluşturdu. Türkiye Komünist Partisi, bu tümenin yetiştirilmesi, politik eğitimi için özel bir program hazırladı. TKP, özellikle bu tümenin Anadolu'ya, kurtuluş savaşı cephesine tez elden gönderilmesine karar verdi. Ancak gericiler, Kazım Karabekir, Ankara hükümetinin Moskova'daki temsilcisi İbrahim Tali, 'Türkiye'nin adama ihtiyacı yok. Sadece silah ve cephaneye ihtiyacı vardır' dediler. Bu tümen, Bakü'de 11. Ordu Komutanlığı'na bağlıydı. Ankara hükümeti temsilcisinin bu sözleri üzerine ve 11. Ordu Kumandanlığı'nın seferberliğin durdurulması konusundaki sorusuna olumlu yanıt veren Türkiye Komünist Teşkilatı şu açıklamayı yapar: 'Böylece 15-20 bin kişilik silahlı bir kuvvetin istilacılara karşı gönderilmesinden -Anadolu'da ayaklananlar ile arada bir yanlış anlamaya yol açmamak amacıyla- vazgeçilmiş ve önemli bir fırsat elden geçirilmişti.' " (TKP, **TKP 65 Yaşında, Türkiye Komünist Partisi'nin Savaş Tarihinden Sayfalar**, Essen, 1985, s.30)

Rusya'daki savaş esirleri aracılığıyla "devrim ihracı" Macaristan ve Avusturya'da da kullanılmıştı: "Bolşevizm, Macaristan ve Avusturya'ya, Rusya'dan geri gönderilen savaş esirleri aracılığıyla getirildi." (F.Borkenau, **World Communism, A History of the Communist International**, W.W.Norton and Company, Inc., New York, 1939, s.114)

TÜRKİYE'DE KOMÜNİST HAREKETİNİ ÖRGÜTLEYEN YABANCILAR

Sovyet Rusya'nın Türkiye'deki gelişmeleri etkileme girişimlerinden biri de yabancı uyruklu komünistlerdi. Bu kişilerin en önemlisi Şerif Ahmedoviç Manatof isimli Başkurt idi (1887-1936). Bir iddiaya göre, Şerif Manatof 1912 yılında Rus gizli servisi Ohrana adına çalışmak üzere Türkiye'ye gönderildi. (Emel Akal, **Müslüman Komünistler**, İletişim Yay., İstanbul, 2020, s.395) Manatof, 1917 yılı Haziran ayında Bolşevik Partisi'ne (RSDİP-B) üye oldu. 1919 yılı başından itibaren Türkiye'de çalışmaya başladı. Gotthard Jaeschke, Manatof'un "resmi olmayan ilk Sovyet temsilcisi" ve "casus" olduğunu ileri sürmektedir (Ekal,2020;401). 1920 yılı Eylül ayında da sınırdışı edildi.

Salih Hacıoğlu, özgeçmişinde, Şerif Manatof'u şöyle anlatmaktadır: "1920'de tesadüfen yolu Ankara'ya düşen Şerif Manatof (Başkurt) yoldaşın idaresinde Ankara'da Türkiye KP'ni teşkilatlandırdım (ilk teşkilat 14.VI.1920'de oluşturuldu). Ben TKP Katibiydim. Kasım 1920'de TKP Birinci Konferansı toplandı ve ben TKP MK Umumi Katibi seçildim." (Akbulut-Tunçay,2016;150)

Ziyinetullah Nevşirvanov hakkındaki bilgi de şöyledir: "Komünizmi 1919'da benimsemiş, 1920 Ağustosunda Anadolu'ya geçerek gizli TKP üyesi olmuştur. Merkez komitesi üyeliğine seçilmiş, yazdığı yazılarla görüşlerini yayımlamıştır. Gizli TKP'nin THİF'na dönüşmesinde rol oynamış, parti programını hazırlamıştır. THİF Merkez Komitesinde Basın ve Propaganda Şube Başkanlığı görevini yürütürken

Şubat 1921’de tutuklanmıştır. (...) RSFSC vatandaşı olduğu için Rusya Komünistlerinin Türkiye hükûmetine baskı yapmasıyla kendisinin geri gönderileceğine inanıyor.” (Akbulut-Tunçay,2016;215)

2 Ekim 1922 tarihinde Salih Hacıoğlu tarafından Komintern’e gönderilen raporda komünistlerin Ankara’da ilk gizli örgütlenmesine ilişkin şu bilgiler verilmektedir: “Gizli Faaliyet Devrinde En Ziyade Faaliyet Gösteren Yoldaşlar Kimlerdi? Türkiye Komünist Partisi merkez-i umumisi azaları şunlardı: Ahmed, Hilmi, Ziyetullah Nevşirvanov, Şerif Manatov, Salih Hacıoğlu, Cemile Nevşirvanova, Fatma Salih Hacıoğlu, Rahime. Yoldaş Upmal ile Ankara’ya gelen Hüseyin Hüsnu yoldaş da merkez-i umumiye dahil oldu.” (Akbulut-Tunçay,2016;168)

12/13 Ekim 1920 tarihinde TKP Genel Merkezi toplantısında, Rus sefareti sekreterliğine gelen Upmal (Angarski) ile yardımcısı Oruç Ali, TKP onursal başkanlığına seçildi. (Akbulut-Tunçay,2016;175)

Mustafa Kemal Paşa, 24 Ocak 1921 günü Rus sefareti sekreteri Upmal ile yaptığı görüşmede “Sovyet Elçiliği’nin Ankara’da siyasi fırkalar örgütlemeye çalıştığı da tespit edilmiştir,” diyordu. Mehmet Perinçek, **Atatürk’ün Sovyetler’le Görüşmeleri, Sovyet Arşiv Belgeleriyle**, Kaynak Yay., İstanbul, 2005, s.269)

Sovyet Rusya’nın ve Sovyetler Birliği’nin Türkiye’deki gelişmeleri Komintern’in bir bölümünü oluşturan Türkiye Komünist Partisi (TKP ve önceki yapılar) aracılığıyla etkileme çabası ise ayrıca ele alınması gereken uzun bir öyküdür.